

Kornel Bielawski

Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie

The importance of security education in modern society

Słowa kluczowe: edukacja, bezpieczeństwo, społeczeństwo

Key words: education, security, society

Abstract

The complexity and dynamics of contemporary world implies its continuous change. It is characterized by the emergence of entirely new, unprecedented phenomena that should be identified and understood so modern society can react to them accordingly. Among the biggest threats many authors mention terrorism and transnational crime. A major challenge is technological advance as well. The aim of education for security is to prepare the society for potential but unknown threats.

Złożoność i dynamika współczesnej rzeczywistości implikuje ciągłe jej zmiany. Świat ponowoczesny charakteryzuje się wyłanianiem się zupełnie nowych, niespotykanych dotąd zjawisk, które muszą zostać zidentyfikowane i zrozumiane, współczesne społeczeństwa z kolei muszą na te zjawiska odpowiednio reagować. Reagowanie wymaga nieustannych działań edukacyjnych na rzecz bezpieczeństwa, ponieważ „nie ma dzisiaj takiej formy bezpieczeństwa, o której można by powiedzieć, że nas nie dotyczy, gdyż, jak uczy życie, wszystko co dotyczy bezpieczeństwa jest dla człowieka ważne. [...] Świat, pędząc ku wielkiej niewiadomej, zaskakuje nas codziennie czymś nowym, często nieprzewidywalnym, proponując człowiekowi nową rozrywkę, nowe rozwiązania techniczne, społeczne, medyczne... Ta wielka niewiadoma (w znacznej części stanowiąca zagrożenie dla człowieka) wymaga nie tylko właściwej interpretacji, ale też zrozumienia [...]”¹.

---

¹ Z. Kwasowski, *Problematyka bezpieczeństwa w edukacji nauczycielskiej*, „Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne. Bezpieczeństwo i Prawa Człowieka” 2004, nr 10, s. 236.

Już w starożytności zwracano uwagę na znaczenie odpowiedniego wykształcenia i wychowania młodzieży, rozumianego jako „ogół zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie”². Wychowanie w duchu wyznawanych wartości danego społeczeństwa wydaje się być sposobem na zachowanie ciągłości funkcjonowania, rozwoju, a zatem i jego przetrwania.

Arystoteles przekonywał, że przedmiotem nauki o polityce, jako części filozofii praktycznej, jest szczęście osiągnięte poprzez odpowiednie wykształcenie³. Jednocześnie wskazuje on, że istnieją różne sposoby osiągania spełnienia, wymieniając między innymi życie niewykształconego ogółu, który szczęście upatruje w rozkoszy i używaniu (konsumowaniu). Drugim sposobem jest życie poświęcone działalności obywatelskiej (polityka), a trzecim oddanie się teoretycznym kontemplacjom, właściwe filozofom, będące zarazem życiem najszcześniejszym⁴.

W XXI w. wychowanie i edukacja przyjmują tym bardziej istotną rolę, jako że stanowią one proces przygotowawczy do funkcjonowania w nowych, płynnych warunkach dyktowanych przez zjawisko zwane globalizacją.

Globalizacja jest terminem wykorzystywanym w celu wyjaśnienia dynamiki zmian na świecie na przełomie XX i XXI w. Pojęcie to oznacza proces rozszerzania się „społecznej współzależności działań poza dotychczasowe granice polityczne, społeczne i przestrzenne, sięgające coraz bardziej wymiaru światowego, obejmujące takie dziedziny życia, jak: gospodarka, polityka, kultura, ekologia, technika, dotyczące przy tym warunków pracy, obyczajów, edukacji i modelu organizacji społecznej”⁵. Jednocześnie istotną cechą globalizacji jest rekonfiguracja przestrzeni społecznej, oznaczającej w tym wypadku wzrost znaczenia „ponadterytorialności” i coraz mniejsze znaczenie tradycyjnie rozumianego terytorium, stanowiącego barierę dla mobilności człowieka. Przestrzeń, w wyniku rozwoju technologii i środków transportu uległa bowiem skurczeniu. Ponadto pojawienie się i dynamiczny rozwój technologii informacyjnych, nieograniczonych fizyczną barierą przestrzeni, sprawił że człowiek nie musi nawet wychodzić z domu, by uczestniczyć w procesach społecznych na drugim końcu świata, tworząc tym samym zupełnie nową jakość życia społecznego.

Zauważa się, że choć globalizacja wprowadziła ludzkość w zupełnie nowy etap rozwoju, jej procesy nie są niczym nowym i były dostrzegane już wcześniej. To, co

---

² *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, red. J. Bralczyk, Warszawa 2008, s. 935.

³ J. Świniarski, *Filozoficzne umocowanie podstaw edukacji dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych cywilizacji kognitywnej*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych*, red. M. Marcinkowski, M. Żuber, Leszno 2013, s. 27.

⁴ *Ibidem*, s. 38.

⁵ J. Potulski, *Współczesne problemy badawcze w politologii*, Gdańsk 2015, s. 72.

zapowiadało powstanie światowego systemu społecznego dostrzec można już na przełomie XV i XVI w., kiedy to dochodziło do wielkich odkryć geograficznych. „Globalność jest produktem rozwoju krajów europejskich, które na przełomie XV i XVI w. zintensyfikowały swoją zewnętrzną ekspansję na inne części globu i zlikwidowały ich gospodarczą, polityczną i kulturową izolację (...) Globalne powiązania komunikacyjne stały się głównym czynnikiem integrującym, najważniejszym spoiwem łączącym różne regiony świata. Rozwój międzykontynentalnej sieci komunikacyjnej w sposób zasadniczy poszerzył geograficzny zasięg oddziaływań między różnymi regionami świata, wiążąc w efekcie różne organizmy społeczne w jednolitą całość”⁶.

W wyniku procesów związanych z globalizacją, ujawniły się także zjawiska patologiczne, oznaczające zachowania destruktywne i autodestruktywne, prowadzące do swoistej erozji dotychczasowych wartości. Według A. Podgóreckiego, przez patologię społeczną należy „(...) rozumieć ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej nie dającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danym społeczeństwie są akceptowane”⁷.

Patologię stanowią zachowania i postawy jednostek, grup społecznych oraz szerokich kręgów społeczeństwa. Patologia oznacza dezorganizację ujawniającą się w życiu kulturowym, oznacza istotne naruszenie norm społecznych, które w konsekwencji prowadzą do ogólnego rozkładu instytucji regulujących zachowania jednostkowe i grupowe⁸.

Zauważa się, że wyłaniające się we współczesnej rzeczywistości patologie wiążą się w szczególności z niezaspokojonymi potrzebami jednostek oraz grup społecznych. Kluczowymi są te dotyczące potrzeb:

- 1) biologicznych,
- 2) bezpieczeństwa,
- 3) kontaktu społecznego,
- 4) uznania,
- 5) samorealizacji,
- 6) poznania świata,
- 7) estetyki.

Ich niezaspokojenie prowadzi do frustracji i agresji jako reakcji obronnej⁹.

---

⁶ Ibidem, s. 76.

⁷ A. Podgórecki, *Zagadnienia patologii społecznej*, Warszawa 1976, s. 84.

⁸ A. Chodubski, *Siły generujące patologie współczesnego świata*, [w:] *W kręgu zjawisk patologii kulturowej współczesnego świata*, red. K. Bielawski, J. Ślęzak, M. Żejmo, Gdańsk 2015, s. 9.

⁹ Ibidem, s. 10.

U. Świętochowska zwraca uwagę także na globalizację (globalność) zorganizowanej przestępczości i terroryzmu, które zyskały charakter transnarodowy. Uznaje się, że terroryzm posiada najwyższą rangę wśród zjawisk patologicznych¹⁰ i cechuje się współcześnie m.in. ponadnarodowym charakterem, nowymi formami walki i coraz licześniejszymi ofiarami śmiertelnymi, brakiem skrupułów wobec ludności cywilnej, rozprzestrzenianiem się terroryzmu samobójczego oraz apokaliptyką w ideologiach części ugrupowań terrorystycznych¹¹.

Globalizacja powoduje, że współczesny świat znalazł się w fazie ciągłego „stawania się”. Sieć powiązań pomiędzy wszystkimi uczestnikami stosunków międzynarodowych uległa zagęszczeniu i zacieśnieniu. Współczesna rzeczywistość tym samym stała się bardziej skomplikowana i trudniejsza do zrozumienia. Podczas gdy okres zimnej wojny i bipolarny układ świata oznaczał istnienie realnego, jasno sprecyzowanego przeciwnika stojącego po jeden z dwóch stron barykady, tak obecnie wróg jest trudny do zidentyfikowania, gdyż pochodzi z innego obszaru kulturowego i religijnego, ale pochodzi także „jak gdyby z innej epoki o przednowoczesnych historycznych i politycznych punktach odniesienia”¹².

Jednocześnie wskazuje się, że nowe zagrożenia nie pochodzą jedynie z zewnątrz. Wewnątrz społeczeństw także wyłaniają się elementy ryzyka wynikające choćby z niezaspokojonych, wymienionych wcześniej potrzeb czy z niedostosowania do nowej rzeczywistości. Zagrożenia lokalne uchodzą za mniej „spektakularne” od chętnie opisywanych w literaturze patologii o zasięgu globalnym, jednak to one są o wiele bardziej powszechne i to właśnie ich minimalizacja, jeśli nie całkowita eliminacja, może przyczynić się do znaczącej poprawy jakości życia lokalnej społeczności w przestrzeni publicznej.

Wyszczególnia się następujące zagrożenia bezpieczeństwa publicznego:

1. wysoki poziom bezrobocia;
2. rozwarstwienie ekonomiczne w społeczeństwie;
3. wzrost migracji zewnętrznej, osłabienie więzi społecznych;
4. poczucie marginalizacji dużych grup społecznych;
5. brak dostatecznej kontroli dostępu do broni palnej;
6. nie zawsze skuteczna realizacja polityki fiskalnej;
7. częste zmiany i niedoskonałość stanowionego prawa;
8. niska efektywność organów ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości;

¹⁰ U. Świętochowska, *Zjawiska patologiczne globalizacji w wymiarze politycznym w XXI wieku*, [w:] *Kształtowanie się nowego ładu międzynarodowego na początku XXI wieku*, red. A. Chodubski, M. Malinowski, E. Polak, P. Trawicki, Gdańsk 2007, s. 152.

¹¹ R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2007, s. 54.

¹² D. Moisi, *Geopolityka emocji*, Warszawa 2012, s. 34.

9. brak skuteczności w realizacji przygotowanych programów związanych z przeciwdziałaniem patologii społecznej¹³.

Wyłaniające się we współczesnej rzeczywistości zjawiska patologiczne powodują narastanie w świadomości społecznej poczucia zagrożenia oraz braku bezpieczeństwa. Tym samym istnienie zjawisk destrukcyjnych skutkuje niezaspokojeniem jednej z najważniejszych potrzeb człowieka.

Potrzeba bezpieczeństwa uznawana jest bowiem za wyjątkowo ważny element ludzkiej egzystencji. Według A. Masłowa w piramidzie potrzeb bezpieczeństwo znajduje się tuż ponad podstawowymi potrzebami fizjologicznymi¹⁴. Bezpieczeństwo należałoby rozumieć jako stan komfortu psychicznego, wynikającego z realnego braku zagrożenia (za wyjątkiem fałszywej świadomości zagrożenia w rzeczywistości niewystępującego) lub z braku świadomości jego występowania.

Należy zwrócić uwagę, że bezpieczeństwo jest zjawiskiem wieloaspektowym, odnoszącym się nie tylko do jednostki, ale także do sfery społecznej i politycznej, ekonomicznej czy militarnej. Mimo rozległości tego zjawiska, bezpieczeństwo „zawsze zawiera się we wspólnym mianowniku podmiotowym, który wiąże się przede wszystkim z poczuciem stabilności i trwałości określonego korzystnego stanu rzeczy, jak również z odczuciem braku zagrożenia wewnętrznego lub zewnętrznego, jak też z doznawaniem pewności i spokoju w codziennym życiu, ufności i zaufania do przyszłości”¹⁵.

Długotrwały brak poczucia bezpieczeństwa, bez względu na realne lub wyimaginowane zagrożenie, może powodować patologiczne konsekwencje zarówno w życiu jednostki, jak i całego społeczeństwa. Brak bezpieczeństwa zakłóca prawidłowe funkcjonowanie, ma działanie destabilizujące i destrukcyjne, „wywołuje tendencję do zmiany istniejącego stanu rzeczy, do oporu wobec niekorzystnych zmian w ich sferze zewnątrz przedmiotowej i do stosowania środków ochronnych, mogących przywrócić im poczucie bezpieczeństwa”¹⁶.

Edukacja dla bezpieczeństwa wydaje się być sposobem na minimalizację destrukcyjnych aspektów globalizacji. Jej celem jest „kształcenie i rozwijanie świadomości obronnej młodzieży, by potrafiła nie tylko szybko i trafnie przewidywać różnorodne zagrożenia, lecz także określać je i aktywnie uczestniczyć w przedsięwzięciach związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa w środowiskach społecznych”¹⁷. Inni autorzy

¹³ Z. Ściborek, B. Wiśniewski, R.B. Kuc, A. Dawidczyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Toruń 2015, s. 110.

¹⁴ A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990, s. 12.

¹⁵ L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012, s. 119.

¹⁶ Ibidem, s. 119.

¹⁷ *Kształcenie i wychowanie młodzieży na rzecz bezpieczeństwa. Poradnik dla dyrektorów szkół i nauczycieli*, red. T. Siuda, Warszawa 2007, s. 33.

wskazują, że „głównym zadaniem edukacji dla bezpieczeństwa jest ugruntowanie w społeczeństwie wiedzy i umiejętności w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom w czasie pokoju oraz przygotowanie dzieci i młodzieży, już na poziomie edukacji szkolnej, do rozpoznawania tych zagrożeń i radzenia sobie z wszelkimi niebezpieczeństwami, jakie niesie codzienne życie”¹⁸.

Odpowiednio ukierunkowana edukacja dla bezpieczeństwa okazuje się istotnym narzędziem dla budowania bezpiecznej przyszłości ludzkości. R. Rosa stwierdził, że „[...] w edukacji tej musimy upowszechnić prawdę o tym, że poznanie i wcześniejsze rozwiązywanie tych i innych wyzwań jest warunkiem *sine qua non* tego, by nie przekształciły się one w zagrożenie, że można je traktować jako szansę, a nie groźbę. Edukacja w ogóle, a edukacja dla bezpieczeństwa i pokoju w szczególności, służyć mogą zdobywaniu odpowiedniej wiedzy, kształtowaniu umiejętności, postaw i systemów wartości sprzyjających budowaniu i ochronie bezpiecznego i pokojowego świata”¹⁹.

Istotą współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa jest nieustanne, masowe i skuteczne kształcenie masowe, tj. trafiające do jak najszerszej grupy odbiorców. W ramach tejże edukacji społeczeństwa powinny nabywać coraz więcej wiedzy i umiejętności odpowiednich dla coraz to nowszych wyzwań. Ostatecznie nabyte kompetencje powinny opierać się na czterech filarach:

1. „Uczyć się, aby wiedzieć, tzn. aby zdobyć narzędzia rozumienia,
2. Uczyć się aby działać, aby móc oddziaływać na swoje środowisko,
3. Uczyć się, aby żyć wspólnie, aby uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej,
4. Uczyć się, aby być; dążenie, które jest pokrewne trzem poprzednim”²⁰.

Zasadną zatem wydaje się idea edukacji nieustającej – uczenia się przez całe życie, nabywania nowych umiejętności, które odpowiadałyby potrzebom zmieniającego się świata. „Zachodzi konieczność udzielenia ludziom wskazówek, jak mają żyć w nowej cywilizacji – cywilizacji, którą bezpośrednio lub pośrednio ukształtuje szkoła. Wartością zaś najwyższą w tej cywilizacji stanie się wiedza. Wiedza, która umożliwi człowiekowi właściwe funkcjonowanie w rzeczywistości, jaka dopiero powstaje. Wiedza, która będzie podstawą przygotowania człowieka psychicznie i intelektualnie do przemian. Wiedza, która zapewni człowiekowi poczucie bezpieczeństwa”²¹.

¹⁸ *Edukacja dla bezpieczeństwa – w rodzinie, szkole i pracy*, red. A. Zduniak, M. Kryłowicz, Warszawa–Poznań 2004, s. 185.

¹⁹ R. Rosa, *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w obliczu wyzwań XXI wieku. Część I. Filozoficzne i teoretyczne aspekty bezpieczeństwa i pokoju*, Siedlce 2001, s. 14.

²⁰ J. Świniarski, op.cit., [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, s. 35–36.

²¹ L. Wętyczko, M. Milczanowska, *Edukacja dla bezpieczeństwa – potrzeba reasumpcji w aspekcie nowych wyzwań edukacyjnych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, s. 92.

Zauważa się, że społeczeństwo polskie cechuje się niską aktywnością obywatelską. Jest to zjawisko zdecydowanie negatywne, gdyż tego typu aktywność leży u podstaw sprawnej i skutecznie funkcjonującej demokracji. Instytucje społeczeństwa obywatelskiego tworzą bowiem odpowiednie warunki dla wzmocnienia społecznej, ekonomicznej i politycznej podmiotowości obywateli²². Organizacje istniejące dzięki oddolnym inicjatywom obywatelskim pełnić powinny funkcje wspomagające wobec instytucji państwowych. Należy bowiem zwrócić uwagę, że „Policja nie jest w stanie samodzielnie utrzymywać porządku i zapewniać poczucia bezpieczeństwa bez udziału innych instytucji i społeczności lokalnych. Ograniczone możliwości samodzielnego rozwiązywania problemów przez instytucje realizujące zadania na rzecz bezpieczeństwa publicznego są pochodną złożonego charakteru tego zjawiska”²³.

Tym samym idea bezpieczeństwa społecznego powinna być realizowana wspólnie przez podmioty rządowe, pozarządowe oraz przez samych obywateli. Celem tych działań jest zapewnienie lokalnej społeczności, ale też pojedynczym obywatelom, pewnego poziomu życia oraz niedopuszczenia do ich marginalizacji czy wykluczenia społecznego. Kluczowe wydaje się również solidarne reagowanie w trudnych sytuacjach życiowych lub w obliczu niepożądanych zdarzeń losowych.

Wspólne inicjatywy obywateli i podmiotów rządowych przypominać powinny, że „oferowana pomoc i wsparcie społeczne nie może prowadzić do tzw. bezradności i bierności obywatelskiej, czyli oczekiwania, że państwo rozwiąże za obywateli wszystkie problemy życiowe”²⁴. Obywatele powinni, w ramach obywatelskiego obowiązku, reagować na aktualnie istniejące zagrożenia, ale powinni mieć także świadomość owej zmienności współczesnej rzeczywistości oraz nieprzewidywalności nadchodzących zagrożeń.

Dokonując parafrazy rzymskiej maksymy: „Jeśli chcesz pokoju, szykuj się do wojny”, W. Rechlewicz wysnuł stwierdzenie: „Jeśli chcesz bezpieczeństwa, przygotuj się na niebezpieczeństwo”²⁵. Konstatacja ta wskazuje, jak istotnym elementem życia człowieka jest wybieganie w przyszłość, szczególnie w obliczu wylaniających się coraz to nowszych zagrożeń. Tym samym w nauce od 1949 r. funkcjonuje futurologia, oznaczająca prognozowanie przyszłych wydarzeń przy użyciu odpowiednich metod naukowych, czerpiących z matematyki, logiki, statystyki i wielu innych nauk. Wskazuje się na takie metody prognostyczne, jak:

²² Z. Ściborek, B. Wiśniewski, R.B. Kuc, A. Dawidczyk, op.cit., Toruń 2015, s. 161.

²³ Ibidem, s. 129.

²⁴ M. Karwan, *Bezpieczeństwo narodowe jako zbiór wartości wewnętrznych państwa*, [w:] *Holistyczna ocena bezpieczeństwa – aspekt współczesny*, red. M. Będźmirowski, J. Zawadzki, Gdańsk 2014, s. 158.

²⁵ W. Rechlewicz, *Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*, Warszawa 2012, s. 272.

1. metodę ekstrapolacji, czyli projekcji dotyczących nurtów czy trendów na przyszłość, z różnymi tej metody odmianami, na przykład ekonometryczną lub stochastyczną;
2. metodę delficką, czyli gromadzenie opinii ekspertów na określony prognostyczny temat i negocjowanie w trybie kolejnych przybliżeń wersji najbardziej prawdopodobnych;
3. eksperymentalną metodę modelową o charakterze symulacyjnym;
4. metodę scenariuszową, obrazującą różne prawdopodobne wersje przyszłych wydarzeń²⁶.

Należy zwrócić uwagę, że dokonanie całkowicie trafnej prognozy przyszłych wydarzeń jest niemożliwe, gdyż o kształcie rzeczywistości jutra decyduje zbyt wiele zmiennych. Świat jest zbyt złożony, by można było przewidzieć nadchodzące szanse i zagrożenia. Futurologia nie ma jednak sugerować gotowych rozwiązań, a wskazywać kierunki, w których należy podążać, by minimalizować ryzyka i zagrożenia, a maksymalizować szanse.

Bibliografia

- Borkowski R., *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2007.
- Chodubski A., *Siły generujące patologie współczesnego świata*, [w:] *W kręgu zjawisk patologii kulturowej współczesnego świata*, red. K. Bielawski, J. Ślęzak, M. Żejmo, Gdańsk 2015.
- Edukacja dla bezpieczeństwa – w rodzinie, szkole i pracy*, red. A. Zduniak, M. Kryłowicz, Warszawa–Poznań 2004.
- Karwan M., *Bezpieczeństwo narodowe jako zbiór wartości wewnętrznych państwa*, [w:] *Holistyczna ocena bezpieczeństwa – aspekt współczesny*, red. M. Będźmirowski, J. Zawadzki, Gdańsk 2014.
- Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012.
- Kształcenie i wychowanie młodzieży na rzecz bezpieczeństwa. Poradnik dla dyrektorów szkół i nauczycieli*, red. T. Siuda, Warszawa 2007.
- Kwasowski Z., *Problematyka bezpieczeństwa w edukacji nauczycielskiej*, „Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne. Bezpieczeństwo i prawa człowieka” 2004, nr 10.
- Maciejewski J., Stochmal M., *Granice poznania – futurologia czy przepowiednie ludzkości? Podejście socjologiczne do bezpieczeństwa egzystencjalnego*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych*, red. M. Marcinkowski, M. Żuber, Leszno 2013.
- Maslow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990.

---

²⁶ J. Maciejewski, M. Stochmal, *Granice poznania – futurologia czy przepowiednie ludzkości? Podejście socjologiczne do bezpieczeństwa egzystencjalnego*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, s. 12.

Milczanowska M., Wełyczko L., *Edukacja dla bezpieczeństwa – potrzeba reasumpcji w aspekcie nowych wyzwań edukacyjnych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych*, red. M. Marcinkowski, M. Żuber, Leszno 2013.

Moisi D., *Geopolityka emocji*, Warszawa 2012.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004.

Podgórecki A., *Zagadnienia patologii społecznej*, Warszawa 1976.

Potulski J., *Współczesne problemy badawcze w politologii*, Gdańsk 2015.

Rechlewicz W., *Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*, Warszawa 2012.

Rosa R., *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w obliczu wyzwań XXI wieku. Część I. Filozoficzne i teoretyczne aspekty bezpieczeństwa i pokoju*, Siedlce 2001.

Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów, red. J. Bralczyk, Warszawa 2008.

Ściborek Z., Wiśniewski B., Kuc R.B., Dawidczyk A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Toruń 2015.

Świętochowska U., *Zjawiska patologiczne globalizacji w wymiarze politycznym w XXI wieku*, [w:] *Kształtowanie się nowego ładu międzynarodowego na początku XXI wieku*, red. A. Chodubski, M. Malinowski, E. Polak, P. Trawicki, Gdańsk 2007.

Świniarski J., *Filozoficzne umocowanie podstaw edukacji dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych cywilizacji kognitywnej*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych*, red. M. Marcinkowski, M. Żuber, Leszno 2013.